poetis adjutus, te satirarum scriptorem coget fieri. — Hæc satira hilariter ac lepide finem sumit. Hujus Bolæus, præter varias imitationes quas in notis indicavimus, argumentum secutus est in satira nona.

SATIRA V.

Suavissima itineris, quod poeta, comite Heliodoro rhetore, Brundusium fecit, descriptio.

EGRESSUM magna me excepit Aricia Roma
Hospitio modico; rhetor comes Heliodorus,
Græcorum longe doctissimus. Inde Forum Appî,
Differtum nautis, cauponibus atque malignis.
Hoc iter ignavi divisimus, altius ac nos
Præcinctis unum: minus est gravis Appia tardis.

1. *Magna*, urbi *magnæ* opponitur *parvum* oppidum Aricia, sita trans montem Albanum in via Appia; nunc vocatur *la Rizza*. ED. — *modico*, ubi non larga, sed modica suppeditatur ciborum copia, hinc infr. Epist. I, 5, 2: « olus cœnare *modica* patella. » — *rethor*, ita vulgo appellabantur qui eloquentiam docebant ac profitebantur. ED. — *comes*, unus comes erat Heliodorus; ceteri in via Horatio se adjunxerunt. ED. — *Græcorum*, sc. virorum. — *Forum Appî*, oppidum in via Appia, unde per paludes Pontinas ad Feroniæ fanum (v. 24) navigabatur. *Fora* et *conciliabula* fuerunt parva oppida, ubi jus dicebatur et nundinæ habebantur. *Sic forum Aurelium* apud Cic. in Catil. I, 9; de *foris* et *conciliabulis* copiose disputavit *M. Donatus* ad Liv. XL, 19. Cf. *Sigon. Ant. Jur. Ital.* — *nautis*... *nautæ*, homines fere sunt rudes, feri et inculti. — *malignis*, accommodate ad ingenium cauponum, qui ex lucri studio ad se devertentibus *maligne* (h. e. parca et avara manu, magno autem pretio) dare solent necessaria; Sat. I, 1, 29: « caupo perfidus. »

5. *Hoc iter*, etc. Hoc iter, quod gnavioribus unius diei iter est, nos tardi et ignavi in duorum dierum iter divisimus. — *altius præcinctis*, qui rem aliquam gnaviter tractare volebant, vestem, ne illa corporis agilitati impedimento esset, altius super femora usque cingulo subnectebant; hinc *gnavi* dicuntur *alte cincti* infr. Sat. II, 8, 10: « puer alte cinctus. » Phædr. Fab. II, 5, 11: « alticincti atrienses, » at *discincti*, ignavi. — *minus est gravis Appia tardis*, via Appia minus dura est lentius ambulantibus, vel propter hospitiorum fre-

Hic ego, propter aquam, quod erat deterrima, ventri
Indico bellum, cœnantes haud animo æquo
Exspectans comites. Jam nox inducere terris
Umbras, et cælo diffundere signa parabat:
Tum pueri nautis, pueris convicia nautæ
Ingerere: « Huc appelle — trecentos inseris! — ohe!
Jam satis est. » Dum æs exigitur, dum mula ligatur,
Tota abit hora. Mali culices, ranæque palustres
Avertunt somnos: absentem ut cantat amicam

quentiam, vel quia multis in locis, ut nunc etiam est, aspera declivisque festinantibus incommoda erat. Doëring dat *nimis* pro *minus;* sed male. Via illa Appia vocata est a censore Appio Cæco, qui eam quadratis lapidibus stratam muniverat. Ed.

7. *Deterrima*, deterrimi saporis, quia fuit fœtida, ut docet *Cruquius;* totus enim ille locus paludosus fuit. — *ventri bellum indico*, qui ventri cibum potumque denegat, hostiliter quasi contra ventrem exsurgit, eumque infestum sibi reddit; hinc venter jejunus atque esuriens suaviter dicitur infr. Sat. II, 8, 5: *iratus*. — *cœnantes haud animo æquo exspectans*, exspectabat *Horatius* impatiens moræ a cœnantibus interpositæ, vel potius ægre ferens quod, dum cœnarent alii, ipse coactus a cœna abstineret. Quivis enim aut expertus est, aut animo concipit, quam durum sit esurienti convivas minime impeditos, dapesque naribus oculisque gratissimas, a quibus abstinere jubet vel medicus, vel quidlibet aliud, contemplari. Hinc sane veteribus poetis Tantalici supplicii idea orta est. Ed. — *comites*, non modo Heliodorum et servos Horatii, sed etiam eos omnes, quibuscum Feroniam cymba iturus erat. Horatius scilicet sub vespere in hunc locum devenerat, post cœnam noctu Feroniam iturus. Ed.

9. *Jam nox*, etc. Versus elegantissimi, ut infr. v. 73, 74. Cf. supr. ad Sat. I, v. 113 seq. — *diffundere signa*, sic « Nox cælum astris spargere » dicitur apud Ovid. Met. XI, 309. — *Tum pueri*, etc. Sensus et nexus: Tum servi nostri et nautæ conviciis invicem se petere incipiunt; unus servorum clamat: huc navem appelle; et quum, nave appulsa, ingentem hominum numerum in eam descendere videt, iterum clamat: Ohe! desine plures inserere; jam satis est! *trecenti*, ut *sexcenti*, numerus rotundus de magna copia. — *æs*, intellige naulum quod quidem a cymbam ingredientibus exigebatur. — *Dum mula ligatur*, dum mula in ripa navi ad eam per illum canalem trahendam alligatur, ut fit in nostris navigiis vectoriis (Gallice *des coches d'eau*) quæ equi adversa unda trahunt. Ed. — *tota abit hora*, omnes sciunt quantum temporis in paratibus ad quodlibet iter suscipiendum consumatur. Ed.

15. *Avertunt somnos*, nobis lin-

Multa prolutus vappa nauta atque viator
Certatim : tandem fessus dormire viator
Incipit ; ac missæ pastum retinacula mulæ
Nauta piger saxo religat, stertitque supinus.
Jamque dies aderat, quum nil procedere lintrem
Sentimus : donec cerebrosus prosilit unus,
Ac mulæ nautæque caput lumbosque saligno
Fuste dolat : quarta vix demum exponimur hora :
Ora, manusque tua lavimus, Feronia, lympha.

trem ingressis. Ed.—*absent. ut cant. amicam*, etc. Simul et nauta, et viator, *les passagers*, non mulæ agitator, ut volunt alii, quum largis vini corrupti et insipidi haustibus incaluisset, canendo suum quisque amorem erga absentem puellam exprimit. Ed.—*prolutus*, madefactus, madidus, uvidus (βεβρεγμένος), Sat. II, 4, 26 : « præcordia leni mulso proluere, » h. e. mulsum bibere. Persius Prolog. I : « labra *fonte Caballino proluere*, » e fonte Caballino labra madefacere, h. e. bibere ; Virgil. Æn. I, 739 : « pleno auro se proluere, » poculum aureum vino plenum exhaurire ; et sic fere *lavere*, supr. Od. III, 12, 1 : « dulci vino mala lavere. » — *vappa*, vino malo et acescente. — *fessus dormire viator Incipit ;* qui nave vehitur, vino gravatus, et itinere cantibusque fessus, somno indulget. Ed. — *ac missæ pastum retinacula*, etc. Mulam nauta solvit, eamque in proximum pratum dimittit pastum, h. e. ut herbam pascat ; mox retinacula, seu funem quo antea cymbæ jungebatur, ad saxum alligat, ne cymba longius aberret. Alii volunt mulam, non cymbam saxo alligari : sed male. Ed. — *stertitque supin.* dormitque in tergo jacens. Ed.

20. *Jamque dies ader. quum nil*, etc. Dormierant scilicet viatores, qui prima luce experrecti, stare lintrem sentiunt. Ed.— *cerebrosus*, fervidioris ingenii homo, qui subito ira exardescit, irritabilis.— *prosilit*, optime de homine expergiscente ac subita ira incenso. Ed.— *nautæque*, qui pariter ac viator ad dormiendum se composuerat. — *saligno*, e salice litorali. — *dolat*, proprie lignum polire, complanare dolabra ; pro : percutit, cædit. *Fuste lumbos dolare*, jocosa apud Romanos in vita communi fuisse videtur locutio, uti nos : « caresser les épaules avec un bâton. » Ed. — *exponimur*, terram tangimus, lintremque linquimus. Ed.

24. *Ora, manusque lavimus*, etc. Fontes sacros existimabant veteres : itaque religionis causa Horatius et comites ora manusque laverunt aqua Feroniæ. Ea vox *lavimus* temporis præsentis est, ab antiquo, *lavo, lavis, lavit.* Vide supr. Od. IV, 6, 26. Ed. — *Feronia*, prisca apud Italos dea, quæ modo *Nympha* (ob fontem, cui

Millia tum pransi tria repimus, atque subimus
Impositum saxis late candentibus Anxur.
Huc venturus erat Mæcenas optimus, atque
Cocceius; missi magnis de rebus uterque
Legati, aversos soliti componere amicos.
Hic oculis ego nigra meis collyria lippus
Illinere: interea Mæcenas advenit, atque
Cocceius, Capitoque simul Fonteius, ad unguem

præsidebat), modo conjux Jovis Anxuri (Virg. Æn. VII, 799) appellatur. Templum eam tria millia passuum ab Anxure sive Tarracina habuisse, ex hoc loco discimus. — *repimus;* Schol. Porphyr. « quia illis temporibus adhuc urbs Tarraconensis in altissimo monte erat. » — *saxis candentibus*, candidum fere nitorem e longinquo ostendentibus; sic fere « Cyclades nitentes, » supr. Od. I, 14, 19, sed Schol. Porphyr. « saxa candentia » stulte explicat: calci coquendæ aptissima. — *Anxur,* urbem in monte positam, ubi Jupiter nomine *Anxuris,* vel Axuri, id est, imberbis, seu barbati, (a vocibus græcis ἄνευ, *sine*, et ξυροῦ, novacula) colebatur; nunc vocatur *Terracina*. Ed.

28. *Magnis de rebus*, de componendis scilicet Augusto et Antonio, terminandisque dissidiis quæ imperium Romanum perditum ibant. Ed. —*aversos... amicos,* ubi alter ab altero, facto discidio, avertitur; intellige Augustum et Antonium; Schol. Cruq. « Ab Antonio missus fuerat Fonteius Capito legatus; ab Augusto Mæcenas, intercedente Cocceio Nerva, proavo Nervæ imperatoris, qui et Augusto et Antonio gratus erat: ea autem conditione convenerant legati, ut de summa rerum tractarent, exortamque dissensionem inter duos hos imperatores componerent: quod et fecerunt, et utrumque exercitum juxta Brundusium in una castra cum magna lætitia coegerunt, » ut refert Liv. lib. CXXVII.

30. *Lippus,* quod jam Horatius, se Anxure ut hominem lippum oculis suis collyria illevisse, narrat, id ipse profecto ad jucunditatem descripti itineris referre non poterat. Scilicet Horatius, qui fortasse laboraverat aliquando lippitudine, ab adversariis, ut supra observavimus ad Sat. I, 1, 120, contemtim *poeta lippus* ipse appellatus fuisse videtur. Ad hos igitur de hoc inepto convicii genere ridendos data opera nonnunquam Horatium lippitudinis sibi exprobratæ mentionem fecisse, haud improbabile est. Certe Horatius, quum hoc carmen scriberet, (viginti septem scilicet annos natus, ut docet supra ad Sat. I, 120 *Heindorfius*) nondum in ea ætate constitutus fuit, ubi *continuo lippire* solent homines.— *ad unguem factus homo,* diligentissime expolitus. Translata est hæc locutio a statuariis, qui, quidquid in opere asperi digitorum

Factus homo; Antonî, non ut magis alter, amicus.
Fundos Aufidio Lusco Prætore libenter
Linquimus, insani ridentes præmia scribæ,
Prætextam, et latum clavum, prunæque batillum.
In Mamurrarum lassi deinde urbe manemus,
Muræna præbente domum, Capitone culinam.
Postera lux oritur multo gratissima: namque
Plotius et Varius Sinuessæ, Virgiliusque

vel unguium sensu animadvertunt, lævigant et expoliunt. Cf. infra Epist. III, 1, 294, et ibi *Fea*.

34. *Fundos,* parvum in via Appia *municipium*, sive secundum Pestum *præfecturam* Tarracinam inter et Formias sitam, cui præerat nunc, a prætore urbano, ut videtur, eo missus, vanus quidem homo, Aufidius Luscus, scriba (magistratuum in rebus literis mandandis administer), qui, quasi ipse esset prætor, externis insignibus, prætexta, lato clavo, ac prunæ batillo, prætoris dignitatem ridicule præ se ferre et adsimulare studebat. Hinc Horatius, quasi ejus iter ad res insignes sub adsimulata Aufidii Lusci prætura gestas pertinuerit, salse et jocose: « Aufidio Lusco Prætore Fundos linquimus. » De *scribis Quæstoriis, Ædiliciis, Prætoriis,* etc. in decurias descriptis vid. *Ernest.* in Clav. Cic. s. v. *scriba*.— *libenter;* libenter enim homo stultus ac superbus relinquitur. Ed.—*præmia,* honores scribæ delatos. — *latum clavum:* erat latus clavus tunica, cujus duæ partes ante pectus jungebantur fibulis et erant ornatæ tænia quadam purpurea assuta, quæ in lato clavo latior, in angusto clavo angustior erat. Quidam globulos sericos qui tanquam clavi, seu clavorum capita prominerent, in veste additos fuisse ad ornatum volunt. Hinc laticlavium dictum, si ampliores forent globuli serici; angusticlavium, si minores et angustiores. Ed. — *latum clavum* gestabant senatores, unde illi *laticlavii; angustum* equites, unde illi *angusticlavii*. Notus est *Rubenii* peculiaris de *lato clavo* libellus. — *prunæque batillum. Batillum* vel *batillus* fuisse videtur foculus, qui prunis ardentibus ad suffimenta adolenda impletus, magistratui in re solenni peragenda præferretur.

37. *In Mamurrarum urbe,* Formiis: Schol. Cruq. « Mamurra senator fuit Romanus, qui maximam partem civitatis Formianæ possidebat, unde dicta est Mamurrana civitas, vel quod familia Mamurrarum illinc fuerit oriunda. »

38. *Muræna*, Terentiæ, Mæcenatis uxoris, fratre.—*præbente dom.* ubi pernoctaremus. Supr. Od. III, 19, 7: « Quo præbente domum, » sc. ad compotationem.—*Capitone culin.* Instruxerat igitur se Capito iis, unde viveret cum comitibus, ubi esset in hoc itinere cibi potusque penuria.

40. *Plotius et Varius.* Plotius et

Occurrunt; animæ, quales neque candidiores
Terra tulit, neque queis me sit devinctior alter.
O qui complexus! et gaudia quanta fuerunt!
Nil ego contulerim jucundo sanus amico.
Proxima Campano ponti quæ villula, tectum
Præbuit, et parochi, quæ debent, ligna salemque.
  Hinc muli Capuæ clitellas tempore ponunt.
Lusum it Mæcenas, dormitum ego Virgiliusque:
Namque pila lippis inimicum et ludere crudis.
Hinc nos Cocceii recipit plenissima villa,

Varius una cum Virgilio ex composito, ut videtur, Sinuessæ (oppidi in Campaniæ finibus) Horatium atque Mæcenatem convenerunt; fuerunt illi poetæ tum temporis illustrissimi, quos non Horatius tantum et Virgilius, sed etiam Mæcenas magni faciebat; hinc infra quoque Sat. X, 81, ut arctius inter se juncti producuntur Plotius et Varius, Mæcenas Virgiliusque; de *Vario* cf. supra ad Od. I, 6, 1.—*animæ*, sic supr. Od. II, 17, 5, mollius Mæcenatem « animæ suæ partem, » et Virgilium Od. I, 3, 8: « animæ suæ dimidium » appellat.—*candidiores*, innocentiores, integriores. Ed.—*queis me sit devinct. alter*, quibus alius magis, quam ego, devinctus et obstrictus sit. — *sanus*, dum sana sum mente, dum sentio et judico, ut sanæ mentis homo; in sequent. Sat. v. 89: « Nil me pœniteat sanum patris hujus. »

45. *Campano ponti*, intellige pontem trans fluvium Savonem ad viam Appiam.—*parochi; parochus* (πάροχος), qui legatis et aliis iter facientibus necessaria (nominatim salem, lignum, fœnum), publico sumtu *præbenda* suscepit, vel redemit. Idem latine a *præbere* (παρέχειν) apud Ciceronem Offic. I, 15, dicitur *præbitor*; et hinc infr. Sat. II, 8, 35, *convivator* quoque, qui *præbet*, dicitur *parochus*.—*Hinc muli*, etc. Suaviter pro vulgari: ab illa inde villa (*tempore*) tempestive Capuæ advenimus; sub adventum enim in locum, ubi iter facientes commorari vel pernoctare volunt, *mulus clitellas ponit*; h. e. clitellæ mulo impositæ tolluntur. — *Lusum*, sc. pila, trigone; apud Romanos enim nobilissimi quique, præcipue post cœnam, pila ludere solebant. — *Namque pila*, etc. Namque pila ludere, sive pilæ ludus, ob nimiam oculorum attentionem, vehementioremque corporis exercitationem, nocet lippis et *crudis*, h. e. cruditate laborantibus, iis, qui cibos sumptos concoquere nequeunt, ut erat Virgilius.

50. *Plenissima*, locupletissima, ubi nil deest: Angl. *comfortable*. Ed. — *Quæ super est Caudi cauponas*, quæ sita est trans cauponas ad Cau-

Quæ super est Caudî cauponas.... Nunc mihi paucis
Sarmenti scurræ pugnam Messîque Cicerri,
Musa, velim memores; et quo patre natus uterque
Contulerit lites. Messî clarum genus Osci;
Sarmenti domina exstat. Ab his majoribus orti
Ad pugnam venere. Prior Sarmentus: « Equi te
Esse feri similem dico. » Ridemus: et ipse
Messius: « Accipio; » caput et movet.... « O, tua cornu
Ni foret exsecto frons (inquit) quid faceres, quum
Sic mutilus miniteris? » At illi fœda cicatrix

dium, Samnii oppidum, in via Appia, inter Capuam et Beneventum, ignominiosa Romanorum clade satis notum; nunc vicus vocatus *Arpaja*.

52. *Pugnam,* certamen, quo alter alterum ridicule dictis vel conviciis petit. — *Messîque; Messius* cognominatus fuit *Cicerrus,* vel *Cicirrus,* κίκιῤῥος, latine gallus, sive quod magno fervore multaque pertinacia galli more *pugnabat* contra adversarium, sive quod vox ejus altior cum galli cantu comparabatur. — *Musa, velim memores,* lepide Horatius in rei ridiculæ narratione tanquam poeta epicus Musam in partes vocat, eamque duorum scurrarum, sicut virorum apud Homerum, patriam et originem memorare jubet.

54. *Messî clarum genus Osci.* Ordo est: *Osci* sunt clarum genus Messii: Messius ortus est a regione Oscorum. Erat illa natio vilissima, in Campania italica, ejusque et mores et sermo inquinatissimi. — *Sarmenti domina exstat,* vivebat adhuc domina, cujus servus fuerat Sarmentus; nunc erat is in comitatu Mæcenatis, qui scurrilibus ejus jocis admodum delectatus fuisse videtur. Vid. Plutarch. in Vit. Anton. et Juvenal. V, 3. Erat autem apud Romanos hic mos, ut ditiores et nobiliores admitterent et mensæ adhiberent scurras, quorum ridicule dictis inter cœnam inprimis delectarentur.

56. *Equi te feri similem dico,* sine dubio, quia Messius vastioris corporis homo fuit, simulque ferocior; hinc Sarmentus Messium sine larva et cothurnis *Cyclopa* saltare jubet, et hinc Messius ex opposito v. 69. Sarmenti corpus *gracile* et *pusillum* carpit. Apud Virgil. Æn. II, 51, *equus* simpliciter dicitur *ferus.* — *Accipio,* ita est, concedo. — *caput et movet,* et equi instar caput concutit; terret autem strepitus, quem equi concusso capite subito faciunt; tum pergit Sarmentus: quum tu sic mutilus (sine cornu) jam terreas, o, quid faceres, si tibi in fronte non exsectum esset cornu? vel: ni tua frons esset sine cornu? elegantius enim *exsecto cornu* pro vulgari: sine cornu. — *At illi,* etc. Horatius explicat cur Sar-

Setosam lævi frontem turpaverat oris.
Campanum in morbum, in faciem permulta jocatus,
Pastorem saltaret uti Cyclopa, rogabat;
Nil illi larva, aut tragicis opus esse cothurnis.
Multa Cicerrus ad hæc: donasset jamne catenam
Ex voto Laribus, quærebat? scriba quod esset,
Deterius nihilo dominæ jus esse. Rogabat
Denique, cur unquam fugisset; cui satis una
Farris libra foret, gracili sic tamque pusillo?

mentus de exsecto in Messii fronte cornu sit locutus. Nam fœda verruca, cujus exsectæ vestigia exstabant, hispidam (*illi*) illiûs frontem a læva parte turpiter deformaverat. — *At*, insolentius jam pro: namque, scilicet, nimirum.

62. *Campanum in morbum*. Schol. Cruq. « hoc enim quasi a natura Campanis fere omnibus inest, ut capitis temporibus magnæ verrucæ innascantur in modum cornuum, quas quum incidi faciunt, cicatrices in fronte manent, quasi notæ exsectorum cornuum. In hunc ergo morbum, id est, faciei vitium, jocatur Sarmentus. » — *in faciem*, sc. fœde turpatam. — *Pastorem Cyclopa*, nempe Polyphemum, *saltaret* (ὀρχήσαιτο), saltando exprimeret; saltatio autem illa pantomimica, quæ *Cyclops* vocabatur, expressisse videtur ridiculas, quas vastioris corporis Polyphemus apud Galateam fecit, delicias. — *larva*, scilicet qui jam per se fœdum vultum ostendit, ei non opus est fœdioris vultus larva; et qui jam per se grandioris corporis mole eminet, is non eget cothurnis.

65. *Donasset jamne catenam Ex voto Laribus*. Schol. Cruq. « Urbanius hæc dicta sunt in Sarmentum, qui servilibus erat natalibus, sumta translatione a generosis pueris, qui, egressi annos pueritiæ, jam sumta toga, Diis penatibus (Schol. Porphyr. *Laribus*) bullas suas consecrabant, et puellæ puppas. Ad hunc modum ridendo interrogat Sarmentum, catenamne suam et compedes Diis suspendisset, quibus ipse servus fuisset concatenatus? »

66. *Scriba quod esset, Deterius nihilo*, etc. Quod scriba nunc esset, id ne minimum quidem de jure, quod domina adhuc viva in eum habeat, deterere. Ea enim munera vulgo servis aut libertinis committebantur, qui literarum periti erant. — *cur unquam fugisset*, e domo suæ dominæ; sic illum esse fugitivum servum arguebat. — *cui satis una Farris libra foret;* fugiebant servi durius a dominis habiti, aut qui datis alimentis non contenti erant. Diarium autem, vel diurna portio servis erat farris libra in singulos dies, ex lege XII tabularum: « qui eum vinctum habebit, libras farris in dies dato. » Ed. — *gracili sic;* negat Messius parciorem cibum Sarmento fugiendi causam fuisse, quod propter corporis exiguitatem facile farris libra contentus esse poterat. Ed.

Prorsus jucunde cœnam produximus illam.
  Tendimus hinc recta Beneventum, ubi sedulus hospes
Pæne, macros, arsit, dum turdos versat in igne:
Nam vaga per veterem dilapso flamma culinam
Vulcano summum properabat lambere tectum.
Convivas avidos cœnam servosque timentes
Tum rapere, atque omnes restinguere velle videres.
  Incipit ex illo montes Appulia notos
Ostentare mihi, quos torret Atabulus, et quos
Nunquam erepsemus, nisi nos vicina Trivici
Villa recepisset, lacrymoso non sine fumo,
Udos cum foliis ramos urente camino.

70. *Cœnam produximus*, in longum duximus, extraximus, ob istam Messii et Sarmenti litem ridiculam. — *Beneventum*, oppidum in Samnitum et Hirpinorum finibus. — *ubi sedulus hospes Pæne, macros*, etc. Junge: *ubi sedulus hospes, dum macros turdos in igne versat, pæne arsit*, hæc constructio sane impedita, omnibus tamen fere codicibus confirmatur; alteram faciliorem, uno tantum codice acceptam nonnulli proponunt: pæne arsit, macros dum turdos, etc. Ed.— *sedulus*, officiosus et strenuus. — *arsit*, h. e. domus hospitis pæne arsit; herus scilicet pro ipsa domo ponitur, ut apud Virg. Æn. II, 311: « ...jam proximus ardet Ucalegon... » Ed.— *Nam vaga*, etc. Versus elegantissimi; cf. supr. ad Sat. I, 1, 114. — *veterem*, vetustate putridam et siccam. Ed. — *lambere*, pro vulgari: *contingere*. — *avidos*, sc. edendi, ut præcedent. Sat. 126. — *timentes*, scilicet ne domus omnino consumeretur. Ed.— *rapere*, raptim auferre. — *videres* (ἴδοις ἄν), videre licebat; infr. Sat. I, 8, 34: « serpentes atque videres Infernas errare canes, lunamque rubentem. » Virg. Eclog. VI, 27: « Tum vero in numerum Faunosque ferasque videres Ludere. » — *restinguere*, sc. ignem.

77. *Ex illo*, e Benevento inde. — *notos*, patrios scilicet Horatio, Venusiæ, in Appulia, nato. — *Atabulus*, de hoc vento (qui nunc dicitur *Sirocco*) laudant Senec. Quæst. Nat. V, 17: « Atabulus Appuliam infestat, Calabriam Iapyx, Athenas Sciron, Pamphyliam Catægis, Galliam Circius. » Cf. Plin. H. N. XVII, 36, 8. — *erepsemus* (pro: erepsissemus), rependo et enitendo superavissemus. — *Trivici*; Schol. Acr. « oppidi in fine Campaniæ, quo vehicula juncta accedere nequeunt; ergo Horatius ad villam divertit. » — *lacrymoso*, quia fumus lacrymas exprimit, lippis præsertim, ut erat Horatius. Ed.

Hic ego mendacem stultissimus usque puellam
Ad mediam noctem exspecto: somnus tamen aufert
Intentum Veneri; tum immundo somnia visu
Nocturnam vestem maculant, ventremque supinum.
  Quatuor hinc rapimur viginti et millia rhedis,
Mansuri oppidulo, quod versu dicere non est,
Signis perfacile est: vænit vilissima rerum
Hic aqua; sed panis longe pulcherrimus, ultra
Callidus ut soleat humeris portare viator;
Nam Canusî lapidosus; aquæ non ditior urna,
Qui locus a forti Diomede est conditus olim.
Flentibus hic Varius discedit mœstus amicis.

82. *Mendacem*, puella quidem se venturam promiserat, et fidem fefellit. Ed. — *stultissimus*, se ipsum incusat poeta, quod puellæ crediderat. Ed. — *aufert*, suaviter somnus eum, quem occupat, ab iis, quæ animum ejus cruciant, *auferre*, h. e. removere, solvere, liberare dicitur. Ed. — *Intentum Veneri*, summopere venereis cupidinibus incensum. Ed. — *immundo somnia visu*, somnia scilicet dormienti referunt, quidquid expergefacto attentius animo obversatum est. Ed. — *Nocturnam vest. macul.* Sensus venereis somniis incensi, sponte sua agunt per quietem et in absentis puellæ imaginem ardent. Ed.

86. *Quatuor*, e Trivici villa, celeriter vecti sumus rhedis, confecimusque viginti et quatuor millia passuum. Ed. — *rapimur*, rapido cursu avehimur. — *oppidulo, quod versu dicere non est*, quod non versu quidem, quia ejus nomen versus metrum respuit, sed facile *signis* externis (rebus huic oppido peculiaribus) designari potest, aquæ scilicet penuria, et panis, qui ibi coquitur, præstantia. Intelligitur autem *Equotutium* (alias *Equus Tuticus*) nunc *Scotuccio*. — *venit*, aqua ob ejus ibi raritatem non nisi oblato pretio datur, h. e. venditur. — *ultra*, ulterius inde. — *Callidus*, providus futuri, *portare* sc. Canusium.

91. *Nam Canusî lapidosus*, sc. panis est; fortasse, quia frumentum in locis lapidosis et arenosis non satis purgari potest ab immixta glarea. — *aquæ non ditior urna*, urna vero, qua aqua hauritur, non (*ditior*) plenior ibi est aquæ; h. e. eadem Canusii, quæ Equotutii, aquæ est penuria. — *Qui locus*, Canusium; sed de hujus ultimi versus integritate dubitat *Bentleius*, et quidem ex duabus præcipue rationibus; primum, quia ineptum et putidum fuerit Geographorum more conditorem Canusii hic commemorare; deinde, quod locutio: *condere locum* repugnet plane loquendi usui. Prior certe ratio nullius ponderis mihi videtur, dum contra Geographica hæc designatio apprime

Inde Rubos fessi pervenimus, utpote longum
Carpentes iter, et factum corruptius imbri.
Postera tempestas melior; via pejor ad usque
Barî mœnia piscosi: dehinc Gnatia, lymphis
Iratis exstructa, dedit risusque jocosque,
Dum flamma sine tura liquescere limine sacro
Persuadere cupit: credat Judæus Apella;
Non ego: namque deos didici securum agere ævum;
Nec, si quid miri faciat natura, deos id
Tristes ex alto cæli demittere tecto.
Brundusium longæ finis chartæque viæque.

totius Satiræ colori accommodatur; minimique posterior, quum Virgilius Æneid. VII, 157: « Ipse humili designat mœnia fossa, *Moliturque locum*, primasque in litore sedes. » Ed.

94. *Rubos*, nunc *Ruvo*. — *longum... iter;* Rubi enim a Canusio Brundusium versus viginti tria milliaria, secundum Antonin. Itiner. p. 116, distabant. — *tempestas melior; tempestas* adjectivo cuilibet jungitur, diciturque *clara*, aut *fœda*. Ed.

97. *Barî mœnia. Barium*, oppidum in Appulia Peucetia maritimum, piscium capturæ et mercaturæ opportunum. — *Gnatia* sive *Egnatia*, oppidum maritimum (nunc *Monopoli*). — *lymphis Iratis exstr.* Schol. Cruq. « vel quia eget aquis, vel quod eas salsas habet et amaras, vel quod in pede montis sita est; ei idcirco videntur aquæ irasci, quum torrentes de montibus impetu magno decurrentes sæpe magnas urbis partes diruunt. » — *dedit risusque jocosque*, h. e. risimus et salibus persecuti sumus urbem Egnatiam. Ed. — *Dum flam. sine*, etc. Rem illustrat Plin. H. N. II, 111: « In Salentino oppido Egnatia imposito ligno in saxum quoddam ibi sacrum, protinus flammam existere (reperitur apud auctores). » Cf. de hac re Horatio incredibili Salmas. ad Solin. c. 5.

100. *Apella*, alii volunt hoc nomen Judæi cujusdam notissimi fuisse, hominis superstitiosi; alii autem commune hoc cognomen omnibus Judæis fuisse aiunt, quasi *sine pelle*, quadam ad circumcisionem Judæorum allusione. Illud autem minimi momenti est. In Judæorum porro libris leguntur ejusmodi prodigia de sacrificiis et victimis ignem sponte concipientibus: quæ causa fuit, cur Horatius diceret hoc Judæis persuaderi posse, non sibi. Ed. — *namque deos didici*, etc. Nam Epicurus docuit, Deos, imperturbati otii amantes, res humanas non curare; cf. Lucret. V, 83; VI, 57. — *si quid miri faciat*, etc. putare videtur Horat. miraculum illud Egnatiæ nihil supra naturam habere. Scilicet quid facilius quam solis radios speculo ardenti in aram immittere et thura sine igne incendere? Ed. — *Tristes*, ejusmodi rerum cura turbatos quasi in otii securitate. — *Brundusium longæ*, etc. cum fine longioris itineris, Brundusium facti, finiatur quoque hoc ipsum carmen paulo longius.

Analysis. Hæc Satira lepida ac faceta est itineris descriptio, adeo lucide et simpliciter exposita, ut nulla explicatione indigeat nexus idearum. — Schol. Porphyr. « Lucilium hac Satira æmulatus Horatius, iter suum a Roma usque Brundusium describens, quod et ille in tertio libro fecit, primum a Roma Capuam usque, et inde fretum Siciliense. »—Ceterum quum Anxurem in hujus itineris societatem Mæcenas cum Cocceio et Fonteio venerit, Horatius in magni sui patroni gratiam illud iter tam suscepisse, quam in jucundam ejus memoriam descripsisse videtur. — Manifestum est hanc Satiram omnibus illis ante oculos obversatam esse, quicumque postea lepide iter aliquod descripserunt; et inprimis duobus apud nos non ignotis sane scriptoribus (*Chapelle et Bachaumont*) quorum ingeniosa itineris in Provinciam narratio merita laude fruitur. Sed nemo, quod sciam, qui versum 101 legerit ex Lucretii duobus locis desumptum, notavit hujus poetæ mentionem ab Horatio nullibi factam esse: quod ego semper inexplicabile censui. Ed.

SATIRA VI.

Horatius, postquam exposuit, quid illud fuerit, quo gratiam Mæcenatis sibi comparaverit, veram laudem non a nobili loco, quo quis natus sit, sed a virtute repetendam esse ostendit.

Non, quia, Mæcenas, Lydorum quidquid Etruscos
Incoluit fines, nemo generosior est te,
Nec quod avus tibi maternus fuit atque paternus,
Olim qui magnis legionibus imperitarint,

1. *Non quia,* etc. Sensus: Quamvis, Mæcenas, omnium Etruscorum tu sis generosissimus, et pro origine tua ex gente Cilnia nobilissimus, tamen, dum nihil referre existimas, quali patre aliquis natus sit, modo, ut decet ingenuos, liberaliter sentiat, neutiquam ex more nobilium ignobiles, ut me, qui libertino patre natus sum, alto supercilio despicis. — *Lydorum quidquid Etruscos Incol. fines, nemo,* nullus omnium, qui ex Lydia migrarunt in Etruriam; pro vulgari: nullus omnium Etruscorum; sequitur autem Horatius eos, qui veteres Etruriæ colonos Lydos fuisse tradunt; vid. Herodot. I, 94; Dionys. Hal. I, 27.—*generosior,* genere clarior; ut, apud Græcos εὐγενής. — *legionibus;* proprie legio fuit pars Romani exercitus, hic autem ponitur pro ipso exercitu cujusvis populi. Ed.—At Lucumones, sive duces Etruriæ, inter quos Mæcenatis atavi